

נכסי מלוג באשת איש ובשומרת יבם

חלק א' - נכסי מלוג בכלל

כשאישה נישאת מתחלקים הנכסים שלה לשני סוגים:

א. נכסי מלוג, שבהם האחריות מוטלת על האישה ולא על הבעל - אם פחתו פחתו לה, ואם הותירו הותירו לה.

ב. נכסי צאן ברזל, שבהם האחריות מוטלת על הבעל - אם פחתו פחתו לו, ואם הותירו הותירו לו.

אף שברור שנכסי מלוג שייכים 'יותר' לאישה מאשר נכסי צאן ברזל, לא ברור מהסוגיות עד כמה וכיצד הם שייכים לאישה. בחיבורינו ננסה להתמודד עם השאלה הזו של הגדרת הבעלות המדויקת על נכסי מלוג, בין השאר באמצעות הדיון המרתק של הגמרא בשאלת נכסי מלוג של שומרת יבם.

המשנה ביבמות אומרת:

שומרת יבם שנפלו לה נכסים - מודים בית שמאי ובית הלל, שמוכרת ונותנת וקים. מתה, מה יעשו בכתבתה ובנכסים הנכנסין ויוצאין עמה? בית שמאי אומרים: יחלקו יורשי הבעל עם יורשי האב. ובית הלל אומרים: נכסים בחזקתן,¹ כתבה בחזקת יורשי הבעל, נכסים הנכנסים ויוצאים עמה בחזקת יורשי האב (פ"ד מ"ג).

המשנה דנה במעמד ההלכתי של שומרת יבם בנכסי מלוג בשני מקרים. במקרה הראשון המשנה קובעת שיש לשומרת יבם זכויות מלאות בנכסי מלוג שלה. במקרה השני נחלקו בית שמאי ובית הלל, בית שמאי סוברים שבמקרה זה יורשי הבעל והאישה יחלקו ביניהם את הנכסים, ובית הלל סוברים שגם במקרה זה נכסי המלוג שייכים לאישה בלבד. מהמשנה עצמה לא ברור על מה מדובר במקרה הראשון ועל מה בשני.²

ארבעה אמוראים - עולא, רבה, אביי ורבה, הציעו הבנות שונות להסבר המקרים. אולם בעוד שהתשתית של שני ההסברים הראשונים - עולא ורבה - מתמקדת במעמדה של שומרת יבם ובדיני ספקות, נשענים שני ההסברים האחרונים - אביי ורבה - על מחלוקת אחרת שלהם המופיעה במסכת כתובות.

- 1 בפשטות, 'נכסים' - הכוונה לנכסי צאן ברזל, 'נכסים הנכנסים ויוצאים' - הכוונה לנכסי מלוג.
- 2 בגמרא נחלקו, מה המצב האישי של שומרת היבם - האם היא נשואה/ארוסה, בחייה/לאחר מותה וכו', ועיין בדף לח ע"א.

הכותב לאשתו 'דין ודברים אין לי בנכסיך' הרי זה אוכל פירות בחייה, ואם מתה יורשה. אם כן למה כתב לה 'דין ודברים אין לי בנכסיך'? שאם מכרה ונתנה - קיים. כתב לה 'דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן' הרי זה אינו אוכל פירות בחייה, ואם מתה יורשה. ר' יהודה אומר - לעולם אוכל פירי פירות עד שיכתוב לה 'דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן ובפירי פירותיהן עד עולם', כתב לה 'דין ודברים אין לי בנכסיך ובפירותיהן ובפירי פירותיהן בחיך ובמותך' אינו אוכל פירות בחייה, ואם מתה אינו יורשה. רשב"ג אומר - אם מתה יירשנה מפני שמתנה על מה שכתוב בתורה, וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל

(פג ע"א).

הגמרא דנה באדם 'המסתלק' מנכסי אישתו. באופן עקרוני בשביל להעביר נכסים צריך פעולת הקנאה אקטיבית, אולם אם הנכסים עדיין לא הגיעו לידי של 'המסתלק' יספיק סילוק פסיבי. מה הדין בבעל? הגמרא קובעת שלפני הנישואים יועיל סילוק, ואילו לאחריהם לא יועיל סילוק.

רבא ואבבי נחלקו מדוע בנשואה לא מועיל סילוק -

אמר אבבי: נשואה - ידו כידה, רבא אמר: ידו עדיפא מידה (כתובות פג ע"א)

אבבי ורבא מסבירים שאחרי הנישואים הנכסים שייכים במידה זו או אחרת גם לבעל, ולכן הוא לא יכול 'להסתלק' מהנכסים. מה ההבדל בין ההסבר של רבא להסברו של אבבי? בנוגע לנושא הדיון של הגמרא בכתובות אין הבדל, אלא הוא מתבטא רק בתחום אוזד - "נפקא מינה לשומרת יבם" (שם). כלומר, כל ההבדל בין רבא לאבבי בנוגע לבעלות על נכסי מלוג בא לידי ביטוי רק במקרה הייחודי של שומרת יבם. ואכן בסוגיה ביבמות נחלקו אבבי ורבא למי שייכים נכסי מלוג מהנישואין הקודמים של שומרת יבם. אבבי טען - שלשיטת בית הלל 'ידו כידה' ולכן נכסי מלוג שייכים לאישה, ולשיטת בית שמאי 'ידו עדיפא מידה' ולכן יחלקו. רבא טען - שלפי כולם 'ידו עדיפא מידה' ולכן לפי כולם יחלקו.³

לפני שנתעמק בהבנת שיטותיהם של רבא ואבבי, נקדים ונבדוק את הסוגיות השונות העוסקות במעמד הממוני של נכסי מלוג. יש שני נושאים העולים לדיון בסוגיות:

א. מעמד הנכסים אחרי מיתת שני בני הזוג, במקרה של ספק - מי מת קודם.

ב. מעמד הנכסים בזמן ששני בני הזוג חיים (לגבי מכר, 'שן ועין' ודין 'יום או יומיים' בעבד עברי).

מעמד הנכסים אחרי מיתה

הגמרא בבבא בתרא בסוף פרק 'מי שמת' (קנז ע"א - קנט ע"ב), דנה במיגוון מקרים, בהם

3 הר"ף, לפי הסברו בשומרת יבם, הבין שאליבא דרבא הכל שייך לבעל לפי שיטת בית שמאי וגם לשיטת בית הלל ונרחיב על כך בהמשך.

שני אנשים מתו ואין ידוע מי מת קודם, וממילא גם לא ברור מי היורשים האמיתיים. אחד מהמקרים המובאים שם (קנח ע"א) הוא של בני זוג שמתו ואין ידוע מי מת קודם. אם היינו יודעים שהבעל מת קודם - הרי שהאישה קיבלה זמן קצר לפני מותה את כתובתה, את נכסי צאן הברזל ואת נכסי המלוג, והורישה אותם עם מותה ליורשיה. לעומת זאת אם ידוע לנו שהאישה מתה קודם - הרי שכל הנכסים המדוברים הנם של הבעל, וממנו הם עברו ליורשיו.

במקרה של ספק מביאה המשנה את מחלוקתם של בית שמאי ובית הלל:

נפל הבית עליו ועל אשתו - יורשי הבעל אומרים: האשה מתה ראשונה, ואחר כך מת הבעל. יורשי האשה אומרים: הבעל מת ראשון, ואחר כך מתה האשה. בית שמאי אומרים - יחלקו, ובית הלל אומרים - נכסים בחזקתן, כתובה בחזקת יורשי הבעל, נכסים הנכנסין והיוצאין עימה בחזקת יורשי האב (פ"ט מ"ט).

בית שמאי ובית הלל נחלקו בשלושה תחומים - כתובה, נכסי צאן ברזל ונכסי מלוג. גם בגמרא וגם בראשונים יש דיון לגבי טיב מחלוקתם בנוגע לכתובה (הרשב"ם סובר שישנה מחלוקת בין האמוראים - האם בית שמאי חלקו על בית הלל גם לגבי כתובה), ובנוגע לנכסי צאן ברזל (בית שמאי סוברים - שיחלקו, ובית הלל - יש שלוש דעות בגמרא מה הם סוברים (שם)). לגבי נכסי מלוג ברורות הדעות, בית שמאי - יחלקו, ובית הלל - יורשי האישה יקבלו את הנכסים.

במבט ראשון נראה שהגענו לסוף הדרך בעזרת מחקר בלשי פשוט על המחלוקת הזו, ונוכל לפענח את מעמדם של נכסי המלוג מחיים. אחד הכללים הבסיסיים בדיני ממונות הוא - אם יש ספק למי שייך ממון מסוים משאירים אותו אצל הבעלים המוחזק באותו ממון ('העמד ממון על חזקתו'). ניתן, לכאורה, להשתמש בכלל הזה כדי לפענח את המרכיבים הנוספים של השיקולים שהנחו את בית שמאי ובית הלל. בית הלל, הסוברים שנכסי המלוג הנם בחזקת יורשי האישה, הניחו שנכסי המלוג הנם בבעלותה של האישה, ולכן במקרה של ספק הם עוברים ליורשיה ולא ליורשי הבעל. בית שמאי, הסוברים שיורשי הבעל יחלקו את הנכסים עם יורשי האישה, הבינו שהנכסים בבעלות משותפת.

כל המהלך הזה נראה פשוט ומתבקש אלמלא בעיה אחת, לפי המהלך הזה בית הלל סוברים שנכסי המלוג הנם בבעלותה של האישה. אמנם עדיין לא בררנו מהו מעמדם המדויק של נכסי מלוג, אולם אנו יודעים בוודאות שהם אינם בבעלותה הבלעדית של האישה. גם על סמך המחלוקת של אביי ורבא, שבה שניהם הסכימו שיש בעלות גם לבעל, ורק נחלקו האם 'ידו כידה' או ש'ידו עדיפא מידה'.

איך ניישב את שיטת בית הלל? נצטרך לומר שישנו הבדל בין הבעלות על נכסי מלוג בזמן הנישואין לבין הבעלות לאחר שהנישואים מגיעים אל סופם (בגירושין או במוות). כל זמן שהנישואים קיימים, הבעלות על נכסי מלוג משותפת ברמה זו או אחרת (שאותה נברר בהמשך). אחרי שהנישואים מגיעים אל סיומם, נכסי מלוג עוברים מיד לבעלותה הבלעדית

של האישה (או מדין קניין לזמן או מדין 'אחרית'⁴). נכון הוא, שאם האישה מתה לפני הבעל נכסי מלוג עוברים אליו, אבל אין כאן מעבר ישיר מהבעלות המשותפת, אלא מעבר עקיף דרך האישה המתה שאלה עברו הנכסים ברגע מיתתה. רק אחרי שהנכסים בבעלותה המלאה של האישה יורש אותם הבעל.⁵

אחרי שהסקנו שיש שתי תקופות משמעותיות בנוגע לבעלות על נכסי מלוג - בזמן הנישואין ולאחריהם, נעבור לדון בבעלות על נכסי מלוג בזמן הנישואין עצמם. ננסה לבחון שאלה זו על סמך הנתונים הראשוניים, שנכסי מלוג הינם נכסים השייכים לאישה (בניגוד לנכסי צאן ברזל), ונמצאים באחריותה, בעוד שהבעל אוכל את הפירות.

מעמד הנכסים בזמן הנישואין

שתי הסוגיות המשמעותיות לענייננו הם הסוגיות בבבא קמא (פט ע"ב - צ ע"א) ובבבא בתרא (נ ע"א - ע"ב). הסוגיות הללו דנות בשלושה תחומים בהם עולה השאלה מי הבעלים על הנכסים.

התחום הראשון הוא היכולת למכור את הנכסים. התחום השני הוא יציאת עבד כנעני בראשי אברים - מי מוגדר כבעלים שבמידה והוא ישחית לעבד אבר מגופו יצא העבד לחרות. והתחום השלישי קשור אף הוא לדיני עבדים, והוא דין 'יום או יומיים' - אדם שהכה עבד ומת המכה חייב מיתה, אולם אם המכה הוא בעליו של העבד והעבד לא מת מיד אלא כעבור יום או יומיים פטור המכה ממוות. והשאלה לענייננו היא - מי מוגדר כבעלים לעניין פטור ממיתה במקרה שהכה את העבד והוא לא מת מיד.

כל אחת משני הסוגיות האלו דנה בשני מקורות הסותרים זה את זה. בבבא קמא המקורות עוסקים בדין 'שן ועין', ובבבא בתרא ביכולת למכור את הנכסים. 'הפתרונות השונים שמציעה הגמרא מבוססים על שני עמודים: תקנת אושא וקניין פירות.

לפני שנגלוש לגוף הסוגיות עצמם, נרחיב מעט על המושגים - קניין פירות ותקנת אושא.

קניין פירות ותקנת אושא

ריש לקיש ור' יוחנן נחלקו (ב"ק פח ע"ב) האם קניין פירות הנו כקניין הגוף או לא.

4 הכוונה לדין - 'נכסי לך ואחריתך יירש פלוני ואחריו יירש פלוני, מת ראשון קנה שני, מת שני קנה שלישי, מת שני בחיי ראשון יחזרו נכסים ליורשי ראשון', המופיע בבבא בתרא קלו ע"ב - קלז ע"א, עיי"ש.

5 מעבר זה מובן אם יש לאישה בעלות מסויימת על הנכסים בחייה. אולם יהיה קצת בעייתי להבין את המהלך, באם נבין שאין לה שום חלק בנכסים בחייה. בהמשך חיבורינו נדון במעמד המדויק שלה מחיים.

המחלוקת מתייחסת למקרה - בו החפץ נמצא בבעלותו של אדם אחד בעוד שהפירות שמניב אותו חפץ שייכים לאדם אחר. ריש לקיש סובר, שקניין פירות לאו כקניין הגוף, ולכן אין לבעל הפירות שום זכות בחפץ עצמו. ר' יוחנן הבין שקניין פירות כקניין הגוף, ולכן יש לבעל הפירות זכות בחפץ עצמו.

לפני שנים שמעתי, מידידי וחברותתי הרב חיים נבון, הסבר נאה על המחלוקת של ר' יוחנן וריש לקיש המשתלב היטב בסוגיות השונות. ישנם שלושה תחומי בעלות המשמעותיים לענייננו -

א. בעלות על הפירות.

ב. בעלות על ממשות החפץ (למי שייך החול של הקרקע).

ג. בעלות על הישות של החפץ (מי רשום בטאבו כבעלים של הקרקע).

הרב נבון טען שריש לקיש ור' יוחנן נחלקו במקרה שהבעלות על הפירות שייכת לראובן והבעלות על ממשות החפץ שייכת לשמעון. ר' יוחנן טוען שהבעלות על ישות החפץ שייכת לבעלים של הפירות, וריש לקיש סובר שהיא שייכת לבעלים של ממשות החפץ.

לאור הדברים הללו, ננסה עכשיו לבחון את שאלת הבעלות על נכסי המלוג מכיוון הפוך מהכיוון שהלכנו בו עד עתה בחיבורינו. עד עכשיו בדקנו את הדינים השונים של נכסי מלוג, וניסינו במהלך בלשי ללכת אחורה, ולגלות בעזרת ההשלכות ההלכתיות את הבעלים של נכסי המלוג. כעת נלך מהכיוון ההפוך וננסה להתקדם מתהליך יצירת נכסי המלוג אל שאלת הבעלות.

נכסי מלוג, לכאורה, הם הדוגמא הקלאסית למחלוקת בעניין 'קניין פירות'. הנכסים עצמם הוכנסו לרשות הבעל על ידי האישה שגם חייבת באחריותם (בניגוד לנכסי צאן ברזל שבהם האחריות על הבעל) והפירות שייכים לבעל, לכן לכאורה לפי ר' יוחנן הבעל הוא הבעלים של נכסי מלוג, ואילו לריש לקיש האישה היא הבעלים. אלא שהגמרא בעצמה דנה בכך ונטרלה את ההצמדה הזאת, בעזרת גורם אחר שמשמעותי מאוד לענייננו:

...אינה דומה למשנתינו - משום תקנת אושא. דאמר רבי יוסי בר חנינא: באושא

החקינו, האשה שמכרה בנכסי מלוג בחיי בעלה ומתה, הבעל מוציא מיד הלקוחות

(ב"ק פח ע"ב).

הגמרא קובעת שברובד הבסיסי ריש לקיש סובר שנכסי מלוג שייכים רק לאישה, וממילא אם מכרה מנכסי מלוג ממכרה היה צריך להיות מכר. אחרי תקנת אושא הנכסים הופקעו מבעלותה המלאה של האישה.

הגמרא לא מתייחסת לשתי נקודות חשובות:

א. מהו היקף ההפקעה - האם הנכסים הופקעו לחלוטין מהאישה או שהופקעו רק

בצורה חלקית. ואם אכן הנכסים הופקעו רק בצורה חלקית מה טיבה של אותה בעלות משותפת שנוצרה.

ב. לר' יוחנן לא ברור מה הצורך בתקנת אושא, הרי גם לפני התקנה הבעלות על נכסי המלוג הייתה של הבעל, שהרי קניין פירות כקניין הגוף.

התוספות (יבמות לו ע"ב) מתייחסים לשאלה השנייה ועונים עליה שלוש תשובות אפשריות:

א. ר' יוחנן לא סובר את תקנת אושא, וזאת משום שלדעתו היא באמת מיותרת.

ב. קניין הפירות של הבעל פגום בגלל שזכותו בפירות היא מכוח הנישואים ולא זכות עצמאית, או בגלל שכל זכותו בפירות היא מדרבנן.

ג. צריך את תקנת אושא למקרה החריג, בו כתב לה 'דין ודברים אין לי בנכסך ובפירותיהן'.

השאלה הראשונה על היקף ההפקעה של תקנת אושא, משמעותית יותר לנושא דיוננו - הבעלות על נכסי מלוג. האבני מילואים (סימן צ סע' יג) דן בשאלה זו ומציע שלושה כיוונים.

א. ישנה תקנה מיוחדת המפקיעה את המכר של האישה, כדי לחזק את מעמד ירושת הבעל. את השיטה הזו מייחס האבני מילואים לשיטה מקובצת (כתובות עח ע"ב).

ב. ישנה תקנה מיוחדת המפקיעה את הבעלות על החפץ מהאישה ומעבירה אותה לבעל. כיוון זה מייחס האבני מילואים לתוספות (כתובות נ ע"א).

ג. אף על פי שבכל התורה כולה קניין פירות לאו כקניין הגוף, חכמים קבעו שכאן בנכסי מלוג קניין פירות יהיה כקניין הגוף.⁶ שיטה זו מייחס האבני מילואים לשומרת יבם (ב"ק פח ע"ב).

לפי הכיוון הראשון של האבני המילואים אין לבעל שום בעלות על נכסי המלוג, בעוד שלפי שני הכיוונים האחרים יש לבעל בעלות מלאה על נכסי המלוג. אם ננסה לצרף את ההבנות, שהוא מביא בעניין תקנת אושא למה שלמדנו לעיל בנוגע למחלוקת אב"י ור"ב, תתעורר בעיה קשה.

ראינו לעיל שר"ב ואב"י נחלקו לגבי הבעלות על נכסי המלוג. שניהם הסכימו שישנה בעלות מסויימת של הבעל בנכסי מלוג, והם נחלקו האם הבעלות שווה - 'ידו כידה' (אב"י) או שלבעל יש עדיפות - 'ידו עדיפה מידה' (ר"ב). אם ננסה להתאים את ההבנות האלו באופי תקנת אושא למחלוקת של ר"ב ואב"י, נגלה שאת ההבנה השנייה כמו גם את

6 בספרו קצות החושן (סימן ק"ג סע' ט) מציג האבני מילואים את ההבנה הזו בצורה אחרת. הוא מנסח אותה בצורה של סינתזה בין הכיוון הראשון לשלישי - חכמים 'השתמשו' בקניין הפירות, אבל לא בשביל להעביר את הבעלות לגמרי אלא רק כדי להפקיע את אפשרות המכר מהאישה, ועיין שם.

השלישית ניתן להסביר רק כרבא ולא כאבוי, בעוד שאת ההבנה הראשונה לא ניתן להתאים אפילו לשיטת רבא.

ננסה ליישב את הסוגיות והשיטות השונות בעזרת הבנה מחודשת בדין תקנת אושא. ההבנה המחודשת בנויה על מחלוקת תנאים מרובעת בדין 'יום או יומיים', והזיקה שיוצרת הגמרא בינה לבין מעמדם של נכסי מלוג.

דין 'יום או יומיים'

שתי הסוגיות שדנות בדין נכסי מלוג בזמן הנישואין הנן בעלות מבנה זהה. גם הסוגיה בבבא קמא (פט ע"ב) וגם הסוגיה בבבא בתרא (ג ע"א) דנות בסתירה בין שני מקורות, ומציעות בסופו של דבר ליישב את הסתירה לאור מחלוקת התנאים בעניין דין 'יום או יומיים'.

התנאים נחלקו בנוגע לעבד שגופו שייך לאדם אחד ופירותיו לשני, על מי מהאדונים של העבד יופעל דין 'יום או יומיים'. ר' מאיר סבר שמפעילים אותו רק על בעל הפירות, ר' יהודה סבר שמפעילים אותו רק על בעל הגוף, ר' יוסי סבר שמפעילים אותו על שניהם, ואילו ר' אליעזר סבר שאין מפעילים אותו כלל.

הגמרא מסבירה את שיטות התנאים ואומרת - שר' מאיר סבר שקניין פירות כקניין הגוף דמי, ולכן הבעלים הוא הבעלים על הפירות. ר' יהודה סבר שקניין פירות לאו כקניין הגוף דמי, ולכן הבעלים הוא בעל הגוף. ר' יוסי הסתפק בשאלה האם קניין פירות הוא כקניין הגוף, ומכיוון שמדובר בדיני נפשות הוא פטר את שניהם. ור' אליעזר טען שבשביל להפעיל דין 'יום או יומיים' צריך בעלות מלאה שלא קיימת אצל בעל הפירות ובעל הגוף, ולכן אין מפעילים את הדין הזה.

הסוגיות משתמשות בשיטת ר' אליעזר כדי להסביר את השיטות הסוברות ש'איש ואישה שמכרו בנכסי מלוג לא עשו ולא כלום' (הסוגיה בב"ב), ואת השיטה ש'עבדי מלוג אינם יוצאים לא לאיש ולא לאישה'. הסוגיות מצמידות את השיטות (שנפסקו להלכה) הסוברות שאין לאיש ולאשה בעלות מלאה על הנכסים (לעניין מכירה ולעניין 'שן ועין') לשיטת ר' אליעזר, הסובר שבמקרה של עבד בעל שני אדונים אין לאף אחד מהם בעלות מלאה לעניין דין 'יום או יומיים'.

מסברה, השימוש בשיטת ר' אליעזר, כדי להסביר את הדעות בעניין מעמד נכסי מלוג, הוא בעייתי מאוד. הסוגיה בבבא קמא מקדימה להצמדה בין דין 'שן ועין' בנכסי מלוג לבין שיטתו של ר' אליעזר דברי הסבר -

והכא בקנין פירות כקנין הגוף דמי קמיפלגי, ובפלוגתא דהני תנאי... (ב"ק צ ע"א).

הקושי בסוגיה זו הוא כפול. הקושי הראשון הוא העובדה שהגמרא בונה את שיטתו של ר' אליעזר על דין קניין פירות כקניין הגוף, כאשר לכאורה אין שום קשר בין השיטות. ר' אליעזר יכול לסבור, שקניין פירות כקניין הגוף וגם לסבור שאינו כקניין הגוף, ועדיין

להשאיר בשיטתו. ר' אליעזר מבסס את שיטתו לא על דין כללי בהלכות קניין פירות אלא על דין מקומי בדיני 'יום או יומיים'. הוא סובר שיש צורך בבעלות מלאה ומוחלטת על העבד בשביל להפעיל דין 'יום או יומיים'. ודאי שאם נאמר שקניין פירות אינו כקניין הגוף, עדיין ניתן לומר שהעובדה שהפירות לא שייכים לבעלים תמנע את האפשרות להפעיל את דין 'יום או יומיים'. אולם אם נאמר שקניין פירות הוא כקניין הגוף, עדיין ניתן לסבור שהבעלות המסויימת שיש לבעל - קניין הגוף - משמעותית לענייננו.

הקושי השני הוא ההשענות על שיטת ר' אליעזר כנקודת מוצא לשיטת קניין פירות כקניין הגוף, כשיש שיטה אחרת הסוברת זאת במפורש. ראינו לעיל שר' מאיר סובר שמפעילים דין 'יום או יומיים' רק על בעל הפירות מכיוון שקניין פירות כקניין הגוף. לא ברור למה הגמרא מחפשת את המטבע בחושך (שיטת ר"א) כשאנו כבר רואים אותו באור (שיטת ר"מ).

תוספות⁷ שמו לב לקושיות האלו והציעו שני פתרונות המבוססים על שינויי גירסה. פתרון אחד היה לשנות את 'התלייה' בר"א ל'תלייה' בר"מ. הפתרון השני היה למחוק את ההקדמה של הגמרא, שהובאה למעלה, התולה את שיטתו של ר' אליעזר בדין קניין פירות כקניין הגוף. הבעיה בפתרונות המוצעים בתוספות, שמלבד הקושי שבעצם שינוי הגירסה הקיים בכל אחת מן התשובות, נתקלת כל תשובה בקושי לא קל בהסבר הסוגיה (עייין שם).

ייתכן שניתן להבין אחרת את שיטתו של ר' אליעזר, בעזרת הבנה מחדשת בשיטתו בעניין קניין פירות כקניין הגוף. הבנה מחדשת זו תשמש אותנו גם בהסבר הסתירה בין הסוגיות בנוגע לבעלות על נכסי המלוג.

שיטת ר' אליעזר

ראינו לעיל שיש שלושה תחומים של בעלות:

א. בעלות על הפירות.

ב. בעלות על ממשות החפץ (למי שייך החול של הקרקע).

ג. בעלות על הישות של החפץ (מי רשום בטאבו כבעלים של הקרקע).

הסברנו למעלה שהמחלוקת, האם קניין פירות הוא כקניין הגוף או לא, היא במקרה שהפירות שייכים לראובן והבעלות על הממשות של החפץ שייכת לשמעון. מאן דאמר שקניין פירות כקניין הגוף סובר שישות החפץ שייכת לבעלים של הפירות, ומאן דאמר שקניין פירות לאו כקניין הגוף סובר שישות החפץ שייכת לבעלים של ממשות החפץ.

ניתן להציע גם הבנה שלישית. במקרה שהפירות שייכים לראובן והממשות של החפץ שייכת לשמעון, הישות של החפץ לא תהיה שייכת רק לאחד מהם אלא לשניהם. הבעלות

7 בבבא בתרא נ"א ד"ה "קסבר", ובבא קמא צ"א ד"ה ר"מ'.

על ישות החפץ מורכבת מהבעלות על החומר של החפץ ומהבעלות על הפירות שמניב החפץ. במקרה שבו הבעלות על הפירות והממשות מתחלקת בין שני אנשים תתחלק גם הבעלות על הישות בין שניהם.

ייתכן שזהו הבסיס לשיטת ר' אליעזר. הסיבה שר' אליעזר לא מפעיל את דין 'יום או יומיים' במקרה שיש שני אדונים - אדון לפירות ואדון לגוף - איננה בגלל דין פרטי בלבד, אלא משום שהוא הבין שבמקרה כזה הבעלות על הישות מתחלקת בין שני האדונים.

לאור דברינו ברור למה הגמרא תלתה את שיטתו של ר' אליעזר בדין קניין פירות כקניין הגוף. ר' אליעזר אכן ביסס את שיטתו המקומית על שיטתו הכללית בעניין קניין פירות כקניין הגוף, הגורסת שבמקרה שקניין פירות וקניין הגוף מתחלקים בין שניים, תתחלק גם הבעלות על הישות ביניהם.

עכשיו ברור מדוע הגמרא התעקשה לדבוק בשיטתו של ר"א ולא בזו של ר"מ. אחד התיארוכים של התוספות שהזכרנו לעיל המשנים את הגירסה בגמרא מר"א לר"מ, וממילא תולים את השיטה, שעבדים אינם יוצאים ב'שן ועין' מהכאת האיש או האישה, בשיטתו של ר' מאיר. בעלי התוספות מתקשים מאוד להסביר איך לשיטת ר' מאיר, הסובר שקניין פירות כקניין הגוף, אומרים שעבדים אינם יוצאים מהכאת האיש או האישה, וכן מדוע מכירתו של הבעל לא מועילה. לשיטת ר' מאיר הבעל הוא הבעלים על נכסי מלוג, וממילא העבדים צריכים לצאת מהכאת הבעל ב'שן ועין' וכן מכירתו של הבעל צריכה להועיל. לפי ר"א לעומת זאת, הבעלות על נכסי מלוג מתחלקת בין הבעל ואישה. עבדי מלוג שהוכו לא יצאו לא לבעל ולא לאישה, וכן לא תועיל מכירה של הנכסים על ידי הבעל או האישה. ההצמדה של הגמרא בין השיטות בעניין נכסי מלוג לבין שיטתו של ר' אליעזר הכרחית ומועילה.

אופי הבעלות

כעת נותר בפנינו לסגור את המעגל. בהתחלה עסקנו בהבנת שיטותיהם של אביי ורבא ('ידו כידה' או 'ידו עדיפא מידה') בכלל, ובפרט ביחס לתקנת אושא. כעת ניתן ליישם את הדברים שהעלנו עד עתה בשיטותיהם של אביי ורבא.

לפי אביי הבעלות מתחלקת בין הבעל לאישה, או מעיקר הדין כשיטתו של ר' אליעזר, או כתקנה עצמאית, או שחכמים קבעו שבמקרה של נכסי מלוג אומרים שקניין פירות כקניין הגוף על פי הבנתו של ר' אליעזר.⁸

8 ניתן כמובן להתאים את הסברנו בשיטת אביי להבנות השונות לתקנת אושא שראינו בנכסי מלוג. ההבנה הגורסת שתקנו שבמקרה של נכסי מלוג יאמרו - קניין פירות כקניין הגוף, תואמת להבנה האחרונה שהצענו (ובפרט לפי ניסוחו של הקצות בהבנה זו ועיין בהערה 3) בדין תקנת אושא. ההבנה השנייה של התוספות הטוענת שיטת הפקעה מרשות האישה והעברתה לבעל מקבילה להבנה השנייה שהצענו (ניתן לומר זאת בכמה ניסוחים ואכמ"ל). את

רבא לעומתו סבר שהנכסים הינם בבעלותו של הבעל, או מדין קניין פירות כקניין הגוף בניסוחו של ר' מאיר הקובע שבעל הפירות הוא הבעלים המלא, או מדין תקנת אושא כתקנה מיוחדת, או מדין תקנת אושא כתקנה שקבעה שבנכסי מלוג קניין פירות הוא כקניין הגוף (בניסוחו של ר' מאיר כמובן).⁹

חשוב להעיר כי את השיטה, שהצענו בר' אליעזר ובאביו, ניתן להבין כבעלות משותפת של הבעל והאישה על כל הנכסים, או שחצי מהנכסים שייכים לבעל וחצי לאישה. מהגמרא עצמה לא ברור על איזה אופי של שיתוף מדובר. ניתן לדייק קצת מהגמרא בבבא קמא (צ ע"א), שלומדת מדבריו של ר' אליעזר בנוגע לשני אדונים, אחד של הפירות והשני של הגוף, שלכל אחד מהם שייך חצי מהעבד, אם כי דיוק זה אינו מוכרח.

סיכום

ראינו שישנם שתי תקופות משמעותיות בנוגע לבעלות על נכסי מלוג¹⁰ - בזמן הנישואין ולאחריהם. בתקופה שאחרי הנישואים ראינו שישנן שלוש אפשרויות למי שייכים הנכסים:

א. כל הנכסים שייכים לאישה (בית הלל).

ב. חצי מהנכסים שייכים לבעל וחציים שייך לאישה (בית שמאי 1).

ג. הבעלות על הנכסים משותפת לבעל ואישה (בית שמאי 2).

גם לגבי הבעלות על נכסי המלוג בזמן הנישואין קיימות בגמרא שלוש הבנות

ההבנה הראשונה - המניחה שתקנת אושא רק מונעת אפשרות מכירה מבלי לשנות את הבעלות, נצטרך להסביר כמו הכיוון הראשון שהצענו - שגם לפני תקנת אושא היו הנכסים מחולקים בין הבעל לאישה כשיטתו של ר' אליעזר. כלומר, ההבנה הראשונה הבינה שתקנת אושא התייחסה לחלק הנמצא בידי האישה והתקנה מונעת מהאישה למכור את חלקה (הסבר זה מבוסס על ההנחה שהבעלות אינה בעלות משותפת על כל הנכסים אלא בעלות בלעדית על חצי מהנכסים).

9 רבא ינמק את השיטות שראינו - מכירת נכסים על ידי הבעל לא מועילה, וכן עבדים אינם יוצאים ב'שן ועין' מהכאת הבעל - לא על בסיס שיטתו של ר' אליעזר, הקובעת שיש לאישה חלק בנכסים, אלא על בסיס ההנחה שיש לאישה שיעבוד בנכסים.

10 תיאורטית ישנה אפשרות לעשות שילוב בין שיטת אביו לשיטת בית שמאי, ואז יהיה ניתן להניח שאין יְתִי תקופות שונות של בעלות אלא רק תקופה אחת. מעשית, לא ברור האם צירוף כזה קיים. בשומרת יבם, למשל, סבר רש"י (לט ע"א ד"ה "וקסבר") שגם אביו הודה לרבא שבית שמאי סוברים כמותו.

א. כל הנכסים שייכים לבעל (רבא).

ב. חצי מהנכסים שייכים לבעל וחציים שייך לאישה (אביי 1).

ג. הבעלות על הנכסים משותפת לבעל ואישה (אביי 2).

חלק ב' - נכסי מלוג בשומרת יבם

הגמרא בכתובות (פג ע"א) מביאה את המחלוקת של אביי ורבא בנוגע למעמד נכסי מלוג,¹² וקובעת שהנפקא מינה מהמחלוקת - האם 'ידו עדיפא מידה' או ש'ידו כידה' היא במקרה של שומרת יבם. הגמרא משתמשת במקרה הייחודי של שומרת יבם כדי לבחון את אופי הבעלות על נכסי מלוג. זהו מקרה אחד מיני רבים שבהם הגמרא בוחנת דינים והלכות דרך המשקפיים של המקרים שבקצה. ואכן משקפיים אלו עוזרים מאוד, כשרוצים לבדוד גורמים ומשתנים שונים המשפיעים על הדינים וההלכות. אנו ננסה לעיין באותו מקרה חריג של שומרת יבם ודרכו ללמוד על דינים אחרים.

המשנה בתחילת הפרק הרביעי מביאה מחלוקת בין בית שמאי לבית הלל בנוגע לנכסיה של שומרת יבם:

שומרת יבם שנפלו לה נכסים - מודים ב"ש וב"ה שמוכרת ונותנת וקיים. מתה, מה יעשה בכתובתה, ובנכסים הנכנסים ויוצאין עמה? ב"ש אומרים: יחלקו יורשי הבעל עם יורשי האב. וב"ה אומרים: נכסים - בחזקתן, כתובה - בחזקת יורשי הבעל, נכסים הנכנסים ויוצאין עמה - בחזקת יורשי האב (יבמות לח ע"א).

המשנה מדברת על שני מצבים, במצב הראשון נקבע שהנכסים שייכים רק לאישה, ובמצב השני מובאת מחלוקת בין בית שמאי לבית הלל. בית שמאי אומרים שיורשי הבעל יחלקו עם יורשי האישה, ובית הלל אומרים שגם במצב זה כמו במצב הקודם כל הנכסים שייכים ליורשי האישה.

ארבעה אמוראים נחלקו בהבנת אותם שני מצבים המובאים במשנה. עולא הסביר - שברישא מדובר על שומרת יבם שנפלה לייבום בעודה ארוסה, ובסיפא כשהיא נשואה. רבה הבין - שברישא מדובר על שומרת יבם בחייה, ובסיפא אחרי מותה. אביי הציע - שברישא מדובר על נכסים שנפלו לה בזמן שהיא שומרת יבם, ובסיפא על נכסים שנפלו

11 כמובן גם לפי ההצעה הראשונה וגם לפי ההצעה השנייה יש מקום לדבר על שיעבוד מסוים של האישה על נכסי הבעל וכן להיפך.

12 המשנה שם אומרת: "הכותב לאשתו דין ודברים אין לי בנכסיך הרי זה אוכל פירות בחייה...". הגמרא שואלת: למה דין זה לא יכול להיות בנשואה? אביי מתרץ - 'ידו כידה' ורבא מתרץ - 'ידו עדיפא מידה', ואין נפקא מינה בין התירוצים שלהם בדין זה.

כשהיא הייתה נשואה לאח המת. ואילו רבא הניח - שברישא מדובר כשלא עשה בה 'מאמר' ובסיפא כשעשה.

הגמרא לא מסבירה בצורה מלאה את הצעותיהם של האמוראים, הן מבחינת התוכן, והן מבחינת הסברה. בחיבורינו ננסה להבין את השיטות השונות ואת נימוקיהם.

נכסי מלוג שנפלו בזמן הנישואין

יש שתי הלכות חשובות שעליהם יש לבסס את הדיון בנוגע לנכסי מלוג שנפלו לאח המת בזמן הנישואין:

א. במקרה של ספק, הממון נשאר אצל האדם שהיה מוחזק בו (חזקת מרא קמא), ובמקרה שמת יורשיו ייכנסו לנעליו, ויקבלו את הנכסים.

ב. ישנן שלוש אפשרויות בבעלות על נכסי מלוג.¹³ האפשרויות הללו בנויות על מחלוקת אביי ורבא בכתובות (פג ע"א) - האם 'ידו כידה' או ש'ידו עדיפא מידה'. אפשרות אחת היא להניח, שהנכסים בבעלותו של הבעל, ולאישה יש רק שעבוד על הנכסים ('ידו עדיפא מידה'). אפשרות שנייה היא להניח, שהנכסים נמצאים בבעלות משותפת ('ידו כידה'). אפשרות שלישית היא שחצי מהנכסים שייכים לבעל וחצי שייכים לאישה ('ידו כידה').

במקרה של שומרת יבם קיים ספק - האם אנו אומרים שהנישואין הראשונים פקעו, או שאנו מבינים שהם עדיין ממשיכים. אם הנישואין הראשונים פקעו נכסי מלוג צריכים לעבור לאישה, בעוד שאם הם ממשיכים נכסי מלוג צריכים להישאר היכן שהם היו. קביעת הבעלות על הנכסים תוכרע לאור השאלה מי המוחזק, שאלה שהתשובה עליה תלויה, כמובן, בשאלה למי שייכים נכסי מלוג בזמן הנישואין.

כעת קיימות בפנינו שלוש הנחות אפשריות:

א. נכסי מלוג בזמן הנישואין שייכים לבעל, ובמקרה של ספק הם צריכים להישאר אצל היורשים, שנכנסים במקומו של הבעל המוחזק.

ב. נכסי מלוג שייכים במשותף לשניהם, ובמקרה של ספק רק היא תהיה מוחזקת, כי בעלה שאף הוא היה מוחזק, מת.

ג. בעלות של נכסי מלוג מתחלקת בין הבעל לאישה, הרי שבמקרה של ספק יחלקו יורשי הבעל עם האישה כיוון שכל אחד מהם מוחזק בחצי מהנכסים.

אם ישאל השואל 'מדוע לפי ההנחה השנייה, שנכסי המלוג שייכים לשניהם, לא נאמר שיורשי הבעל ייכנסו במקומה?' נענה ונאמר, שכל כניסה של יורשים לנעלי המוחזקות של המוריש תלויה בכך שהמוריש השאיר להם נעליים ריקות. במקרה שלנו,

13 בעניין שלושת האפשרויות הנ"ל עיין בחיבורינו 'נכסי מלוג' המופיעים בגיליון זה.

העובדה שהאישה מוגדרת כבר כמוחזקת מונעת מהיורשים מלהיות גם מוחזקים. כשאנו נדון בספק, נקודת המוצא שלנו תהיה שרק האישה מוחזקת בנכסים, ולכן נקבע שכל הנכסים יעברו אליה.

הסברו של אביי

אביי כזכור העמיד את המחלוקת במשנה, בין בית הלל ובית שמאי, בנכסים שנפלו בזמן הנישואין. רבא חלק עליו, וגרס שבמקרה כזה לא תהיה מחלוקת בין בית הלל לבית שמאי. הראשונים נחלקו בהבנת המחלוקת של אביי ורבא. הרמב"ן (יבמות לט ע"א ד"ה "מה שכתב") הבין ברי"ף (כתובות מא ע"ב באלפס) שרבא, שהבין ש'ידו עדיפא מידה', סובר שבמקרה של שומרת יבם הנכסים יעברו ליורשי הבעל. אביי לעומתו סובר, שגם בית הלל וגם בית שמאי מסכימים ש'ידו כידה', ומחלוקתם היא - האם במקרה של שומרת יבם נכסי מלוג עוברים לאישה (בית הלל), או שהם מתחלקים בין יורשי הבעל לאישה (בית שמאי).

שיטתו של הרי"ף מובנת מאוד לפי מה שהסברנו לעיל. מי שסובר ש'ידו עדיפא מידה' (רבא - גם לבית הלל וגם לבית שמאי) והנכסים שייכים רק לבעל, יסבור שהנכסים ישארו אצל המוחזק - הבעל. מי שסובר 'ידו כידה' בניסוח של בעלות משותפת (בית הלל לפי אביי), יניח שהנכסים יהיו אצל המוחזק שנשאר בחיים - האישה. מי שסובר ש'ידו כידה' בניסוח של חלוקת בעלות (בית שמאי לפי אביי), יניח שכל אחד יטול את החצי שהוא מוחזק בו, ולכן יחלקו.

רש"י חולק על הרי"ף בהבנת דעותיהם של אביי ורבא. הרי"ף טען שיש שלוש משבצות:

1. דעת בית שמאי ובית הלל לפי רבא הסוברת שכל הנכסים לבעל.

2. דעת בית שמאי לפי אביי הסוברת שיחלקו.

3. דעת בית הלל לפי אביי הסוברת שכל הנכסים לאישה.

רש"י מחק למעשה את המשבצת הראשונה, הסוברת שכל הנכסים לבעל, וטען שישנם רק שתי משבצות - או שיחלקו או שהכל לאישה. רש"י עשה כאן שני מהלכים שהם אחד. מצד אחד הוא טען - שגם לפי רבא, הסובר ש'ידו עדיפא מידה', חולקים את הנכסים, ובכך הוא הזיז את רבא מהמשבצת של כל הנכסים לבעל למשבצת של חלוקה. מצד שני הוא טען - שאביי מודה לרבא, שבית שמאי סוברים ש'ידו עדיפא מידה', ובכך הוא הזיז את שיטת בית שמאי על פי אביי לצידו של רבא.

שני הקשיים שצצים לפי שיטתו של רש"י הם למעשה קושי אחד, הנובעים מכיוונים הפוכים. רש"י צריך להסביר למה לפי רבא בכל זאת חולקים, ולמה לאביי בית שמאי הסוברים שיחלקו בכל זאת סוברים ש'ידו עדיפא מידה'. כמו כן הוא צריך להסביר, איך ניתן לומר שהנכסים בבעלותו של הבעל ובכל זאת כאשר יש ספק לא אומרים שהיורשים

מוגדרים כמוחזקים אלא פוסקים שיחלקו.

כדי להסביר את רש"י נצטרך לומר שהוא התבסס על השעבוד שיש לאישה בנכסים. נכון הוא, שהיורשים אמורים להכנס לנעלי המוחזק של המוריש, אולם השעבוד שיש לאישה בנכסי מלוג מונע את המהלך הזה. ומכיוון שאין אף אחד שמוחזק בנכסים יותר מהשני, רש"י אומר שגם בית שמאי אליבא דאביי וגם בית שמאי ובית הלל אליבא דרבא מודים שיחלקו.

הנפקא מינה בין 'ידו כידה' לבין 'ידו עדיפא מידה', שלפי הגמרא בכתובות (פג ע"א) באה לידי ביטוי במקרה של שומרת יבם, קיימת גם לפי שיטת הר"ף וגם לפי שיטתו של רש"י. לפי הר"ף, מאן דאמר 'ידו עדיפא מידה' סובר שבשומרת יבם כל הנכסים לבעל, ומאן דאמר 'ידו כידה' סובר או שכל הנכסים לאישה או שיחלקו. לפי רש"י, מאן דאמר 'ידו עדיפא מידה' סובר שבשומרת יבם יחלקו, ומאן דאמר ש'ידו כידה' סובר שכל הנכסים לאישה.

שיטת רבא

רבא החולק על אביי, ומבין שלא ניתן להעמיד את המשנה בנכסים שנפלו לה בזמן נישואיה, נאלץ להציע פתרון אחר. רבא הבין שהמשנה דברה רק על נכסים שנפלו לאחר מיתת הבעל. ברישא מדובר כשלא עשו 'מאמר' בשומרת יבם, ולכן כולם מודים שנכסי מלוג שייכים לאישה. בסיפא מדובר כשעשו בה 'מאמר', ובדין הנכסים נחלקו בית הלל ובית שמאי - האם גם במקרה הזה האישה מקבלת את כל הנכסים (בית הלל) או שהם חולקים בנכסים (בית שמאי).

רבא חילק בין נכסים שכבר נפלו לה בזמן נישואיה לבין נכסים שבהם זוכה האישה כעת כשהיא שומרת יבם. לגבי הנכסים הישנים הניח רבא שיש ספק האם הנישואין הראשונים ממשיכים או לא. לגבי הנכסים החדשים שנפלו כשהיא שומרת יבם אין כלל ספק, וברור שהם שייכים רק לאישה. רבא מציג מהלך שמחלק ברמה של הספק במקרים השונים ולא ברמה של המוחזקות.

יש לציין שיתכן שגם אביי אימץ את המהלך הזה. אביי כזכור פסק, שלמרות שלגבי הנכסים הישנים סוברים בית שמאי שקיים ספק בנוגע לבעלותם, לגבי הנכסים של הרישא, אלו שנפלו לשומרת יבם כעת, פוסקים בית שמאי שהם שייכים רק לאישה. זאת משום שאין לנו ספק בנוגע לזכייה בנכסים החדשים שהם מגיעים לאישה בתורת וודאי.¹⁴ נחזור לשיטת רבא, לשיטתו ההבדל בין הרישא לסיפא הוא שברישא מדובר במצב רגיל של שומרת יבם, מצב שלגביו אין ספק למי ילכו הנכסים - לאישה, לעומת הסיפא

14 בהמשך נציע, במסגרת הדיון בשיטת עולא, הבנה נוספת להסברו של אביי בשיטת בית שמאי ברישא.

שמדובר במקרה בו היבם עשה 'מאמר' בשומרת יבם, ולכן לפי בית שמאי יש ספק האם כעת הם נשואים או לא. אם הם במעמד של נשואים אז כשהאישה זוכה בנכסים הם עוברים מיד לבעל, אם הם לא נשואים האישה זוכה בנכסים לעצמה. לנו יש ספק למי שייך הממון, ומכיוון שאין פה מישהו מוחזק אנו פוסקים על פי הכלל - 'ממון המוטל בספק יחלוק'.

שיטת עולא

עולא מחלק בין הרישא לסיפא, ברישא מדובר בשומרת יבם שנפלה לייבום כשהיא ארוסה ובסיפא כשהיא נשואה. עולא טוען ששומרת יבם זהו מצב של ספק, ברישא יש ספק האם היא ארוסה ובסיפא האם היא נשואה. לגבי הרישא ברור למה כל נכסי מלוג שייכים לאישה, שהרי בארוסה ודאי הנכסים שייכים לה, וקל וחומר בספק ארוסה.

לגבי הסיפא המצב מורכב יותר, ונצטרך לבחון אותו לאור מחלוקת אביי ורבא. אם עולא סובר כאביי - הוא יחלוק על אביי בפירוש הרישא, ויסכים עם ההעמדה של אביי בסיפא ועם הנימוקים שלו.

חשוב לציין, שאם עולא הולך בשיטת אביי, הוא חייב להעמיד את הסיפא דווקא בנכסים ישנים. בנכסים חדשים יסבור עולא¹⁵ שלבית שמאי שלושה רבעים שייכים לאישה מכיוון שישנו ספק כפול -

א. האם היא זכתה בנכסים לעצמה או רק לבעלות המשותפת.

ב. גם אם היא זכתה רק בבעלות משותפת, עדיין היא מוחזקת בחצי מהנכסים.

אם עולא סבר כרבא, נצטרך להעמיד את מחלוקת בית הלל ובית שמאי בנקודה אחרת. רבא זכור העמיד את ההבדל בין הרישא לסיפא ובין בית הלל לבית שמאי בשאלה - האם יש ספק או לא. ברישא לפי כולם אין ספק ובסיפא לפי בית הלל, ולכן נכסי מלוג שייכים לאישה. בסיפא לפי בית שמאי ישנו ספק ולכן יחלקו.

עולא, שבניגוד לרבא, סובר שתמיד ישנו ספק, צריך להסביר שני דברים -

א. למה ברישא לפי כולם, למרות שיש ספק, נכסי מלוג שייכים לאישה.

ב. מדוע בסיפא, למרות שיש ספק, פוסקים בית הלל שהנכסים שייכים לאישה.

התשובה על השאלה הראשונה פשוטה. לפי עולא הרישא עוסקת בספק ארוסה, ואם במקרה של ודאי ארוסה הנכסים שייכים לה, קל וחומר שבמקרה של ספק יהיו הנכסים שלה.

בשביל לענות על השאלה השנייה - שיטת בית הלל בסיפא - נצטרך להקדים ולדון

15 אנו מניחים כמובן, בהתבסס על דבריו של עולא, שהוא לא מקבל את ההבנה של אביי ורבא לגבי נכסים חדשים הטוענת שלגביהם אין כלל ספק שהם שייכים לאישה.

באופי הזכייה של אישה נשואה. כאשר אישה נשואה זוכה בנכסים ניתן להבין זאת בשני דרכים -

א. האישה זוכה ישירות לבעלות המשותפת (או בצורה עקיפה דרך הבעלות של הבעל המשועבדת גם לה, וכשיטת רבא).

ב. האישה זוכה לעצמה, ואחר כך הנכסים עוברים דרכה לבעלות המשותפת (או כשיטת רבא דלעיל).

עולא יסביר שבית הלל ובית שמאי נחלקו בעניין אופי זכיית אישה בנכסים. בית הלל סוברים, שהנכסים עוברים דרכה ולכן האישה היא זו שמוחזקת, וכאשר יש ספק היא זו שזוכה בכל הנכסים. לפי בית שמאי הנכסים עוברים ישירות, ולכן אין אף אחד שמוחזק בנכסים, וכאשר יש ספק, האם האישה פנויה וזכייתה לעצמה או שהיא נשואה וזכייתה לבעלה, חולקים בנכסים.

השתא דאתינן להכי ניתן גם להסביר את שיטתו של אבוי ברישא בצורה אחרת. אנו הצענו שברישא בית שמאי לפי אבוי מודים לבית הלל מכיוון שהם סוברים שבמקרה כזה אין ספק. ניתן להציע כעת שגם אם בית שמאי יבינו, שאותו ספק הקיים בנכסים ישנים קיים גם לגבי נכסים חדשים, הם יודו לבית הלל. באם נניח שבית שמאי הבינו, שכשאישה נשואה זוכה בנכסים הם עוברים דרכה, הרי שהיא תהיה מוחזקת בנכסים, ולכן יודו בית שמאי שבמקרה כזה נכסי מלוג שייכים רק לאישה.

שיטת רבה

רבה טען, שההבדל בין הרישא של המשנה לבין הסיפא, נעוץ בכך שברישא מדובר כשהאישה חיה ובסיפא אחרי מותה. רבה הניח שלפי בית שמאי ההכרעה במקרה של ספק משתנה כאשר האישה לא באה לפנינו אלא רק יורשיה. כאשר היורשים באים לפנינו אנו לא מתייחסים אליהם כאילו הם בנעליים של אימם, אלא דנים בעניין לגופו. כלומר, המוחזקות של האם לא בהכרח תועיל לבניה.

אם נבין שרבה סבר כאבוי, נעמיד את הסברו של רבה בנכסים ישנים, ונבין שישנה בעלות משותפת. אם האישה באה לפנינו אז היא קודמת ליורשי הבעל (רישא), אבל אם יורשי האישה הם אלו שבאים לפנינו, מעמדם זהה למעמד יורשי הבעל ולכן יחלקו (בית שמאי בסיפא).¹⁶

אם נבין שרבה סברא כרבא, נעמיד את המשנה בנכסים ישנים, ונסביר שכשהאישה זוכה בנכסים עוברים דרכה. ברישא מדובר כשהאישה באה לפנינו ולכן היא מוחזקת. בסיפא יורשי האישה באים לפנינו, ולהם לא עומדת המוחזקות שהייתה לאישה, זאת משום שמוחזקות זו לא נבעה מבעלות קיימת, שיכולה לעבור ליורשים, אלא מכך

16 עיין בהסברנו בשיטת אבוי.

שהנכסים עברו דרכה. במצב כזה, בו אף אחד לא מוחזק, יחולקו הנכסים.

סיכום

בשאלת הבעלות של נכסי מלוג יש לחלק בין נכסים ישנים שנפלו בזמן הנישואין לבין נכסים חדשים שנפלו כשהאישה הייתה שומרת יבם.

לגבי הנכסים הישנים צריך לברר שני דברים:

א. האם יש ספק לגבי הנכסים.

ב. מה מעמד נכסי מלוג של אישה נשואה (שלוש אפשרויות: הכל לבעל, בעלות משותפת, חצי לבעל וחצי לאישה).

במידה ואין ספק המצב פשוט, אם יש ספק נחפש מי מוחזק, ובמקרה שאין מוחזק או במקרה ששניהם מוחזקים יחלקו בנכסים.

לגבי הנכסים החדשים צריך לברר בנוסף לדברים הנ"ל גם את הדרך שבה אישה זוכה בנכסים כאשר יש שתי אפשרויות: זכייה עקיפה דרכה או זכייה ישירה לבעלות הסופית על הנכסים.